

La marina catalana a la Baixa Edat Mitjana

Sant Feliu de Guíxols, un port
excepcional en la construcció
i carenat de coques, naus i naus
grosses

Marcel Pujol i Hamelink

Accés versió
completa

Diputació
Barcelona

Institut
d'Estudis
Catalans

La vila de Sant Feliu de Guíxols va viure un període d'enorme prosperitat a la Baixa Edat Mitjana gràcies a les immillorables condicions nàutiques del seu port. Això va permetre que es convertís en un excel·lent port de refugi per a tota mena d'embarcacions, fins i tot per a les grans naus mercants. A més, fou un port d'escala de primer ordre, el principal port de la costa de llevant catalana, entre Barcelona i Cotlliure. Es convertí també en el port comercial de Girona, per on circulaven tots els productes arribats d'arreu de la Mediterrània i els productes de Girona i de l'interior que s'exportaven per via marítima. Aquests factors són els que afavoriren la presència contínua de grans vaixells mercants (coques, naus i naus grosses) al seu port.

D'altra banda, la presència de tècnics i matèria primera adient per a la construcció naval, convertí el port de Sant Feliu de Guíxols en un dels principals centres constructius de tota mena d'embarcacions, i alhora de manteniment i reparació.

Els grans vaixells mercants, a causa del seu volum i pes, s'havien de carenar acostant-los a la riba. Sant Feliu de Guíxols es convertí, juntament a Palamós i Tortosa, en els únics ports on es podien carenar les naus i naus grosses a la costa catalana.

**Diputació
Barcelona**

**Institut
d'Estudis
Catalans**

Aquesta obra s'inscriu en el marc del projecte de recerca finançat pel MINECO «Tripulacions, armaments, construcció naval i navegació a la Mediterrània medieval» (HAR2013-48433-C2-1-P) i de les investigacions dutes a terme en el marc del grup de recerca consolidat per la Generalitat de Catalunya CAIMMed («La Corona catalanoaragonesa, l'Islam i el món mediterrani medieval». 2014 SGR 1559), dirigits per la Dra. Roser Salicrú i Lluç (IMF-CSIC, Barcelona).

Primera edició: març de 2018

© del text: Marcel Pujol i Hamelink

© de l'edició: Diputació de Barcelona

Producció: Gabinet de Premsa i Comunicació de la Diputació de Barcelona

Disseny i maquetació: Ormobook

ISBN: 9788498038217

Imatge de coberta: Retaule de Santa Magdalena (1526), obra de Pere Mates. Avui al Museu Capitular-Catedral de Girona. © Capítol Catedral de Girona

Índex

Pròleg	6
1. Introducció	8
1.1. La recerca documental	9
1.1.1. Principals arxius consultats	10
2. Sant Feliu de Guíxols a l'Alta Edat Mitjana	14
2.1. Sant Feliu de Guíxols i Ramon Berenguer III	15
2.2. Sant Feliu de Guíxols i Jaume I	17
3. Sant Feliu de Guíxols, el port de Girona (segles XIV-XV)	23
3.1. Activitat econòmica: el mar i la terra	25
3.2. La pesca	27
3.2.1. Els pescadors.....	39
3.2.2. Els arts de pesca i el peix.....	41
3.3. El comerç marítim	46
3.3.1. Mercaders i patrons.....	47
3.3.2. Mariners i nauers	57
3.4. La mestrança	63
3.4.1. Els mestres d'aixa.....	63
3.4.2. Els calafats.....	75
3.4.3. Mestres d'aixa i calafats cap a Barcelona.....	79
3.4.4. Mestres d'aixa i calafats embarcats, els nauers segons	81
3.4.5. La cultura dels mestres d'aixa, calafats i altra gent de mar	90
3.5. La construcció naval	92
3.5.1. Les barques de pesca i altres embarcacions menors.....	103
3.5.2. La construcció de naus.....	107
3.5.3. Mestres d'aixa especialitzats en la construcció de naus.....	113
3.5.4. Propietaris, inversors i parçoners de naus.....	114
3.5.5. Naus pintades, naus de cera, exvots de naus	125
3.5.6. La construcció de naus grosses: les naus grosses del rei	129
3.6. Carenar naus o mostrar carena	150
3.6.1. Els ports de Barcelona i València, uns ports insegurs	152
3.6.2. La construcció del moll de Sant Feliu de Guíxols.....	154
3.6.3. Els ports carenadors de naus: Sant Feliu de Guíxols i Palamós ...	158

4. Conclusió	162
Bibliografia	164
Glossari	178
Índex onomàstic	189
Biblografia del autor	200

Pròleg

Crec que no m'equivoco pas si dic que *La marina catalana a la Baixa Edat Mitjana. Sant Feliu de Guíxols, un port excepcional en la construcció i carenat de coques, naus i naus grosses* és una obra tan particular i polièdrica com el seu autor.

Professor d'Arqueologia a l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya, el Dr. Marcel Pujol i Hamelink té un perfil ben poc comú. Perquè és un d'aquells casos rars i excepcionals d'investigador amb una saviesa autènticament interdisciplinària, cosa que li permet conjuminar extraordinàriament, en la recerca, el seu saber pràctic amb el seu saber tècnic i amb el seu saber teòric, que amaneix, a més a més, amb el seu gran entusiasme. No hi ha dubte que, a casa nostra, i segurament fins bastant més enllà, ningú no és capaç d'amalgamar tan bé com ell, en el seu objecte d'estudi, la lectura, la interpretació i l'anàlisi de fonts i dades arqueològiques, documentals, literàries i narratives i iconogràfiques. I, com si això fos poca cosa, Marcel Pujol encara ho passa tot pel seu sedàs de coneixement real i pràctic, en primera persona, tan profund com envejable, de la costa catalana, del mar, de la pesca i de la navegació. El resultat és una saviesa erudita i enciclopèdica sense parió, que fa que, amb el seu prisma, emergeixin evidències, matisos i llampades que, altrament, podrien passar fàcilment desapercbedes a la resta d'especialistes.

Per això aquesta obra no és pas, o no és pas només, un ampli recull d'informació sobre el port de Sant Feliu de Guíxols. Ben al contrari, és una resposta explicativa del, com diu ell mateix a la breu introducció, «per què es construïen tantes naus, per què es portaven tantes naus a carenar i què feia tanta gent de Barcelona participant com a parçoners de naus a Sant Feliu de Guíxols». O –com proclama el subtítol– del per què *Sant Feliu de Guíxols era un port excepcional en la construcció i carenat de coques, naus i naus grosses*. El llibre ho desgrana perfectament i ho deixa ben clar.

Amb tot i amb això, aquest llibre és, també, un petit compendi de coneixements sobre –ho proclama el títol– *La marina catalana a la Baixa Edat Mitjana*. Fins a tal punt que, sovint, a hom li sembla més estar llegint un manual dedicat a qüestions com ara els arts de pesca, la composició de les tripulacions, la construcció naval o la tipologia de les embarcacions medievals, que no pas una obra sobre el port de Sant Feliu de Guíxols. Per bé que, per descomptat, aquestes qüestions, que serveixen de marc explicatiu, quedin apuntalades i siguin farcides, després, amb totes les dades que l'autor ha recollit sobre aquesta població que, com ell mateix conclou, *tenia probablement el millor port de la costa catalana*.

Sant Feliu és, per tant, «només», l'excusa perquè Marcel Pujol aboqui a pleret i a discreció tots els seus amplis coneixements, que queden exemplificats amb aquest port, les seves funcions i la seva gent.

L'autor fa gala de l'amplitud de les seves recerques documentals sobre la vila, efectuades no només a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, sinó també en els fons notariais de l'Arxiu Històric de Girona i en el fons municipal de l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols.

Al llarg de l'obra, per tant, el contingut o abast de títol i subtítol es van rellevant.

I, tot plegat, d'una manera a bastament didàctica. Amb un llenguatge planer que posa a l'abast de tots els públics explicacions i conceptes a voltes complicats. Però que sovint són una delícia de llegir, per la claredat i transparència explicativa. En podria destacar, com a exemple, la manera com es fan avinents les diferències entre nau i galera...

El glossari de termes nàutics i de navegació que clou el treball és, també, utilíssim, tant per a bregats com per a curiosos.

Estem, per tant, davant d'una obra que, sens dubte, tindrà una utilitat i serà de referència i de lectura obligada des de molts punts de vista i per a públics molt diversos. Per a la gent de Sant Feliu o coneixedora i amant de Sant Feliu. Per tothom que tingui una mínima curiositat per a la marina catalana medieval. Per qui tingui interès en la pesca, la navegació i la construcció naval medievals. I per a tots els estudiosos de la marina catalana a la Baixa Edat Mitjana.

Obres com aquesta són, malauradament, cada cop menys freqüents. Obres on tant el lector inquiet com els especialistes, on tant els profans com els erudits, hi poden (hi podem!) buscar, trobar i aprendre un munt de coses.

La marina catalana a la Baixa Edat Mitjana. Sant Feliu de Guíxols, un port excepcional en la construcció i carenat de coques, naus i naus grosses podrà ser un llibre de lectura. Però és, segur, ja des d'ara, un llibre necessari, útil i de consulta obligada per a tots els qui treballem sobre qüestions marítimes, tant si ens interesen, directament, Sant Feliu de Guíxols i el seu port com si no.

Enhorabona.

Dra. Roser Salicrú i Lluch

Institució Milà i Fontanals, CSIC (Barcelona)

Institut d'Estudis Catalans

1. Introducció

El tema de la marina medieval ha estat a bastament tractat de manera general per a tota la costa catalana, i en especial per a Barcelona, lògicament tenint en compte el caràcter de capital política i econòmica de Catalunya i del conjunt de la Corona d'Aragó. Ja des del segle XVIII trobem historiadors com Antoni de Capmany¹ que tractaren la qüestió; posteriorment, durant els segles XIX i XX, podem destacar en primer lloc Arcadi Garcia,² que, igual que Capmany, s'ha de valorar pel conjunt de la seva recerca i les seves publicacions. Altres historiadors destaquen per haver-se centrat en l'àmbit de la marina militar, comercial, pesquera, o bé en el port de la ciutat, els costums marítics i el *Llibre del Consolat de Mar*.

A la costa catalana, a l'edat mitjana hi destacaven tota una sèrie de ports, darrere del de Barcelona, com Cotlliure, Roses, Sant Feliu de Guíxols, Blanes, Tarragona i Tortosa. Bona part d'aquests ports no pertanyien a destacades ciutats costaneres, sinó que eren la via d'entrada i sortida marítima d'una altra ciutat, capital política i centre econòmic, situada terra endins. En el cas de Cotlliure, aquest era el port de Perpinyà, la capital del Comtat del Rosselló, a més de ser el port continental del Regne de Mallorca; Roses era el port de Castelló d'Empúries i, per tant, del Comtat d'Empúries, i Sant Feliu de Guíxols era el port de Girona i del comtat homònim.

De fet, Sant Feliu de Guíxols no era només el port de Girona, sinó que tenia una important relació amb Mallorca, ja fos per la participació de l'abat en la seva conquesta i el repartiment posterior, com per ser punt d'escala i de partida de vaixells que feien la ruta cap a les illes Balears i més enllà, cap a Itàlia, el Magrib o fins i tot els que feien la ruta de llevant cap a Alexandria, Beirut i Constantinoble. També destacà per ser el port on més activitat comercial i naval tenia bona part de la burgesia barcelonina, invertint intensament en la construcció de naus. I finalment, el seu port destacà en primer lloc, per davant de tots els altres ports de la costa catalana, situant-se en segon lloc després del de Barcelona. Un dels objectius del treball és el de mostrar quin o quins motius provocaren o afavoriren que adquirís aquesta importància dins del context marítim català.

1. CAPMANY Y DE MONTPALAU, A. de *Memorias históricas sobre la marina, el comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*. Madrid: Antonio de Sancha, 1779-1792, 4 vol. Reedició anotada i revisada per E. Giralt i Raventós i C. Batlle i Gallart, Barcelona, 1961-1963, 3 vol.

2. GARCIA I SANZ, A. *Història de la marina catalana*. Barcelona: Aedos, 1977.

Evidentment l'activitat portuària era important des d'un punt de vista comercial. Alguns autors, com Claude Carrère,³ han mostrat la gran quantitat de naus construïdes i reparades en aquest port, amb un significatiu nombre de mercaders barcelonins actuant com a armadors d'aquestes. Han estat també objectius de la nostra recerca qüestions com ara: per què es construïen tantes naus, per què es portaven tantes naus a carenar i què feia tanta gent de Barcelona participant com a parçoners de naus a Sant Feliu de Guíxols.

Per contra, l'activitat militar era gairebé nul·la. A banda de servir de port de refugi de l'estol pisà de l'any 1113, i punt de pas per a galeres catalanes, que de vegades s'havien de carenar o amarinar. És veritat que hi va existir una drassana, fet que indicaria que es tractaria, per tant, d'un lloc de construcció i d'emmagatzematge de galeres, però és una notícia puntual i poca cosa més sabem de la seva existència. L'única referència de construcció naval militar, en podríem dir autòctona, de Sant Feliu de Guíxols, fou la possible aportació d'una galera per part de l'abat a l'estol de Jaume I per a la conquesta de Mallorca. Aquest fet tampoc s'ha de menysvalorar, atès que el conjunt de galeres de l'estol era molt petit i altres senyors feudals de la costa aportaren també una galera.

I per acabar, l'activitat pesquera, tan oblidada o poc tractada. Potser menys evident documentalment, atès que l'activitat comercial sol distorsionar la realitat, a causa de la gran producció documental dels mercaders i la pràcticament nul·la dels pescadors, quan realment, tal com veurem, el pes de la població de pescadors a la vila, quantitativament, era molt superior a la dels comerciants.

1.1. La recerca documental

La principal font d'informació utilitzada pels historiadors sol ser la documentació escrita, sigui arxivística o literària, a banda de l'arqueològica i la iconogràfica. La documentació cabdal és la produïda per les institucions presents i relacionades amb la vila i el port de Sant Feliu de Guíxols, en primer lloc el senyor jurisdiccional del lloc, l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols –el fons del qual es conserva en bona part a la secció Monacals de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

La vila i el terme de Sant Feliu de Guíxols formaven part del comtat de Girona, el qual era un títol més que ostentava el comte de Barcelona; per aquest motiu, pot existir documentació relacionada a l'arxiu que custodia els fons comtals i reials, l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a les seccions de Reial Patrimoni i Cancelleria.

La documentació de caràcter religiós es produí en part al mateix monestir, però sobretot prové de la parròquia, el fons de la qual es troba avui en dia a l'Arxiu

3. CARRÈRE, C. *Barcelone, centre économique à l'époque des difficultés (1380-1462)*. Paris-la Haie: Mouton, 1967, 2 vol. Traduit al català per H. Grau de Duran: *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*. Barcelona: Curial (Documents de cultura, 11), 1977-1978, 2 vol.

Parroquial de Sant Feliu de Guíxols, i en part a l'Arxiu Diocesà de Girona. Aquest darrer arxiu, a més, conté tota la documentació de la diòcesi relacionada amb la vila i la seva població, ja fos a través del monestir o de la parròquia, o fins i tot d'altres institucions civils i particulars. Entre la documentació produïda pel bisbat, cal destacar les llicències episcopals per pescar en diumenge i festius, la benedicció de vaixells i les visites pastorals.

A partir del segle XIII, i sobretot a partir del XIV, apareixen els primers fons notariaus, es crea la universitat com a institució i també a mitjan segle XIV i de forma permanent la Diputació del General o Generalitat, els fons dels quals es conserven a l'Arxiu Històric de Girona, pel que fa a la notaria i part del Consolat de Mar de Sant Feliu de Guíxols; a l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols hi ha tota la documentació de la universitat i part de la notaria, i a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el fons de la Generalitat d'època medieval i moderna.

1.1.1. Principals arxius consultats

- **Arxiu de la Corona d'Aragó - ACA**
Reial Patrimoni. Mestre Racional - RP. MR
Marina de Guerra. 2274-2337

A la sèrie de Marina de Guerra hi ha tot un conjunt documental relacionat amb la construcció de vaixells, la seva reparació, transformació, desballestament, sobretot de galeres, per la seva funció militar, utilitzades com a estols de guerra, en missions de guardacostes, etc. En aquests documents la drassana i la platja de Barcelona apareixen gairebé sempre, mentre que el port de Sant Feliu de Guíxols només apareix de tant en tant.

- 2311/2. 1372. Acordament de la galera *Victòria*, patronejada per Nicolau Pujades de Sant Feliu de Guíxols
- 2331. 1431. Reparació i armament de quatre naus reials a Sant Feliu de Guíxols
- 2333. 1434. Reparació de la nau reial a Palamós
- 2334. 1446-1449. Construcció de la nau reial *Sant Miquel Arcàngel* a Sant Feliu de Guíxols
- 2335. 1405. Inventari de la càrrega de la nau reial i de la nau de Nicolau Pla de Sant Feliu de Guíxols

- **Cancelleria - C**

A la secció de Cancelleria hi trobem també documentació sobre vaixells construïts pel rei a Sant Feliu de Guíxols, sobretot naus, que solen coincidir amb els que hem documentat a la secció de Reial Patrimoni.

- 2719. 1448. Construcció de naus. Nau grossa reial a Sant Feliu de Guíxols
- 2895. 1448. Nau grossa del rei, per anar de Sant Feliu de Guíxols cap a Eivissa i Nàpols
- 2894. 1449. Nau del rei

- 2658. 1449. Veles per a la nau del rei que es construeix a Messina
- 2616. 1446. Pere Sirvent, patró de la nau *Sant Miquel Arcàngel* construïda a Sant Feliu de Guíxols

◆ **Arxiu Històric de Girona - AHG**

Notaria de Sant Feliu de Guíxols - Sfe

En aquesta notaria ha estat de gran interès la troballa dels testaments fets per mestres d'aixa i calafats de Sant Feliu de Guíxols, redactats entre la segona meitat del segle XIV i finals del XV, però encara ha estat més interessant els inventaris *post mortem* i l'encant dels béns dels difunts. En els testaments, els béns que s'hereten no s'especifiquen, solen ser sumes de diners i béns immobles i l'esment dels hereus, però no apareixen els béns mobles en particular. En canvi, a l'inventari que s'aixeca dels béns dels difunts en morir, es fa una relació dels béns immobles (casa, botiga, hort, vinya...) i dels béns mobles que tenen a cada lloc, en cada espai, cambra per cambra, és realment un inventari complet de tot el que tenia en el moment de morir. Aquest fet ens permet veure quines eines tenia, on les tenia, fins i tot l'existència de material tan preuat per a un mestre d'aixa, tan poc present en la documentació i bàsic en la construcció d'una embarcació, com són els gàlibs. Una vegada s'ha fet l'inventari, en molts casos es procedia a l'encant d'aquests béns, en principi els mobles. Si era una quantitat gran, es procedia el dissabte a posar els béns a la plaça i subhastar-los; per tant, ens apareix el bé, el preu de compra i la persona que l'adquirí; en alguns casos aquest procés es va repetir durant diversos dissabtes, és a dir, durant mesos fins que finalitzà l'encant.

D'altra banda, en aquest fons també es conserva part de la documentació produïda al segle XV pel Consolat de Mar de Sant Feliu de Guíxols, on es resolen problemes entre mercaders, sobre objectes que semblen no tenir propietari, naus embargades, entre altres afers.

Notari no identificat, 1307-1348

- 631. 1344. Inventaris i encants de béns de difunts

Gispert Roig, 1348-1391

- 710. 1349-1488. Inventaris i encants de béns de difunts (conté fragments de llibres d'inventaris del 1399-1419 de Ramon Gayart)
- 638. 1362-1366. Inventaris i encants de béns de difunts
- 1006. 1385-1389. Inventaris i encants de béns de difunts
- 642. 1379. Construcció d'una barca de ribera. Armament d'una galera a Sant Feliu de Guíxols
- 632. 1346-1364. Registre de guarda del port
- 970. 1375-1382. Llibre d'inventaris
- 1005. 1372-1388. Llibre d'inventaris i encants

Ramon Gayart, 1391-1421

- 46. 1399. Inventaris i encants de béns de difunts
- 675. 1392-1399. Inventaris i encants de béns de difunts
- 682. 1398. Inventaris i encants de béns de difunts
- 715. 1411-1415. Inventaris i encants de béns de difunts
- 729. 1417. Inventaris i encants de béns de difunts
- 697. 1404. Inventaris i encants de béns de difunts
- 1183. 1409-1410. Llibre d'inventaris
- 698. 1405-1406. Llibre

Pere Gayart, 1421-1441

- 746. 1428. Inventaris i encants de béns de difunts
- 746. 1425-1436. Llibre d'inventaris

Pere Pont, 1441-1446

- 765. 1441-1446. Llibre d'inventaris

Pere Feliu Gayart, 1441-1447

- 765. 1441-1444. Inventaris i encants de béns de difunts
- 55. 1443-1448. Consolat de Mar
- 764. 1447. Testaments
- 1188. 1450-1453. Manual de negocis de la vila
- 1017. 1446-1447. Llibre

Pere Vedruna, 1447-1451

- 689. 1448-1451. Inventaris i encants de béns de difunts
- 56. 1449-1450. Contractes de construcció d'un lleny de tres timons. Construcció d'una nau a Palafolls. Nau mostrant carena a Palamós o a Sant Feliu de Guíxols
- 762. 1448. Testaments
- 689. 1448-1451. Llibre d'inventaris (Vedruna, Pere; Grau, Antoni)

Antoni Grau, 1451-1458

- 57. 1456. Inventaris i encants de béns de difunts
- 725. 1453. Inventaris i encants de béns de difunts
- 768. 1451-1453. Contractes, amb presència de testimonis de mestres d'aixa i calafats
- 770. 1451. Contractes, amb presència de mestres d'aixa i calafats
- 771. 1452-1453. Contractes, mestre d'aixa
- 772. 1453. Contractes, calafat i mestre d'aixa
- 775. 1451-1452. Contractes, mestre d'aixa i calafat
- 912. 1453. Conservació del port

- 910. 1450-1451. Llibre de cúria
- 773. 1453-1455. Llibre de censals

Bernat Estanyol, 1451-1452

- 911. 1451-1452. Llibre de cúria

Antoni Company, 1458-1485

- 86. 1466. Inventaris i encants de béns de difunts
- 1055. 1469. Inventaris i encants de béns de difunts
- 777. 1458-1473. Inventaris i encants de béns de difunts
- 762. 1446-1476. Testaments

Francesc Mestre, 1498-1502

- 882. 1499. Inventaris i encants de béns de difunts

Bernat Ferrer, 1505-1537

- 107. 1519-1526. Inventaris i encants de béns de difunts

♦ **Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols**

Fons municipal

Manual d'acords

Llibre de privilegis. Llibre Vermell

Llibres de comptes de construcció del moll (1496-1503)